

Ю. Савельєв, канд. філос. наук, доц.
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ

ПРО ТЕНДЕНЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ЛАБОРАТОРІЇ ПОРІВНЯЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НДУ-ВШЕ

1-14 липня 2012 року у передмісті Санкт-Петербургу відбулась літня школа "Причинні моделі і структурні рівняння" ("Causal Models and Structural Equations"), в якій мені поталанило взяти участь. В наш час в різних країнах проходять багато подібних шкіл і семінарів, на яких студенти, аспіранти і молоді вчені можуть підвищити свій рівень кваліфікації, представити результати своїх досліджень, поспілкуватись і долучитися до міжнародних наукових мереж. Проте хотілось би особливо відзначити цю подію через декілька її властивостей, які змушують замислитись над тенденціями розвитку соціальних досліджень в пострадянських країнах і, зокрема, їхніми перспективами в Україні.

Насамперед, це вже друга школа (перша відбулась у серпні 2011 року), що присвячена новітнім методам аналізу даних, яку проводить Лабораторія порівняльних соціальних досліджень Національного дослідницького університету "Вища школа економіки" (Російська Федерація) (<http://lcsr.hse.ru>). Проведення школи, як і сама діяльність лабораторії, фінансується не за рахунок міжнародних донорів або європейських інституцій (як це переважно очікується в деяких пострадянських країнах). Лабораторія існує і проводить заходи найвищого рівня на гроші "Мега-гранту Уряду Росії" (<http://lcsr.hse.ru/about>), тобто за кошти російського державного бюджету. До того ж, окрім російських дослідників, які, зрозуміло, є пріоритетною групою лабораторії, серед учасників школи були представники інших пострадянських країн – Білорусі і України, а також дослідниці з Ізраїлю і Швейцарії.

По-друге, державне фінансування передбачає чіткі і прагматичні завдання цієї наукової лабораторії: порівняльні дослідження суб'єктивного благополуччя, рівня щастя, етнічних відносин і ставлення до мігрантів – питання, що є, на думку чинного керівництва, найбільш актуальними для Росії в соціальній сфері.

Якщо уважно подивитись на визначену місію Лабораторії порівняльних соціальних досліджень, то стає зрозумілим, чому російський уряд вважає за потрібне виділяти значні кошти не тільки на розвиток інформаційних або нанотехнологій, а й на соціальні дослідження. Адже, в центрі уваги лабораторії – "тенденція до відновлення суб'єктивного благополуччя росіян", яка пов'язана як з економічним зростанням і підвищенням рівня добробуту, так й з "системою переконань", "відродженням релігії і відновленням почуття національної гордості" (<http://lcsr.hse.ru/about>). Відстеження цієї тенденції, яка є життєво важливою для існування будь-якого політичного режиму і, особливо, режиму на зразок теперішнього російського, вже є достатнім спонуканням до фінансування соціальних досліджень з державного бюджету. Проте, як свідчить приклад цієї лабораторії Вищої школи економіки, далекоглядні політичні керівники РФ, або їхні радники, напевно, усвідомлюють, що лише звичайного моніторингу може бути недостатньо, і потрібні фундаментальні дослідження з виявлення факторів процесів і причинних зв'язків. Врешті-решт, такі фундаментальні академічні дослідження можуть втілюватись у прикладні і набувати практичного значення, якщо розроблені і протестовані теорії (а не лише отримані емпіричні дані) використовуються при прийнятті рішень. А ось для того, щоб проводити такі дослідження, потрібні висококваліфіковані фахівці, озброєні су-

часними теоріями і методами аналізу даних. Тоді постає питання про їх підготовку.

Чудовою ілюстрацією необхідності доповнення моніторингових досліджень пояснювальними академічними, як на мій погляд, став виступ на школі І. Задоріна – представника моніторингового проекту "Євразійський монітор" – про результати проекту "Інтеграційний барометр ЄАБР". В цьому виступі був представлений порівняльний аналіз ставлення до інтеграції на пострадянському просторі в країнах колишнього СРСР (крім країн Балтії). Результати були цікавими та інформативними, але мали суто описовий характер. У своєму виступі І. Задорін висловив зацікавленість в пропозиціях від аудиторії щодо шляхів і методів подальшого поглибленого аналізу отриманих даних. Проте під час обговорення виступу з'ясувалось, що застосувати переважно більшість пропозицій на практиці не вдасться, бо організація, що представляла проект, не має можливостей цим займатись. Водночас, представники організації проекту були б дуже зацікавлені, якби такий аналіз був проведений в межах наукової роботи студентів і аспірантів ВШЕ і співробітників лабораторії.

На мою думку, це – типова ситуація з дослідницькими організаціями, зокрема, й в Україні. Вони не мають часових і людських ресурсів, а головне – мотивації для проведення фундаментальних досліджень. Таким чином, традиційний звіт з описом результатів дослідження містить потрібну інформацію і задовольняє замовника. Організація починає (точніше, продовжує) працювати над новими проектами і з новими замовниками, а наявні дані залишаються не використаними у повній мірі. Парадокс ситуації полягає в тому, що на поточний момент виконання робіт ані замовнику, ані виконавцям більш глибокий аналіз і складні методи не потрібні. Навіть, якщо такий аналіз був би проведений, його результати було б складно інтерпретувати в рамках власне замовлення і окреслених задач. Для успішної інтерпретації потрібен широкий дисциплінарний контекст, який складається в межах академічної фундаментальної науки. Остання формує набір альтернативних теорій і забезпечує умови, необхідні для реплікації дослідження. Втім, ефективність прикладних досліджень у будь-якій дисципліні залежатиме від рівня фундаментальних досліджень.

По-третє, лабораторія була створена менше двох років тому у листопаді 2010 р., проте, мета є дуже амбіційна і полягає у розбудові провідного світового центру порівняльних соціальних досліджень і підготовки кваліфікованих молодих дослідників. Для того, щоб досягти поставлену мету за короткий термін і бути конкурентоспроможними за межами РФ, в лабораторію залучаються фахівці світового рівня – зокрема, Р.Інглехарт (R.Inglehart), який є науковим керівником лабораторії, і К.Вельцель (C.Welzel). Це, фактично, означає стрімке підвищення рейтингу Національного дослідницького університету "Вища школа економіки" як освітнього і дослідницького закладу.

Крім того, основний принцип діяльності лабораторії полягає у створенні міжнародної дослідницької мережі і академічній мобільності. Це дозволяє, з одного боку, залучати молодих російських і іноземних вчених, що мають освіту і наукові ступені європейських і американських університетів (фактично, акумулювати кадровий ресурс,

що відповідає сучасним світовим стандартам). З іншого – російські студенти і аспіранти орієнтуються на продовження своєї освіти в зарубіжних університетах-партнерах, але з кінцевою метою повернення в Росію для подальшої професійної кар'єри. Також важливим і ефективним компонентом підготовки молодих дослідників є "спільна робота з провідними фахівцями і використання міжнародних баз даних і сучасних методів їх аналізу", що "забезпечує швидке зростання дослідницьких компетенцій і навичок" (<http://lcsr.hse.ru/about>).

Орієнтація на високі світові стандарти проведення досліджень, публікацію їхніх результатів в міжнародних реферованих журналах і залучення висококваліфікованих фахівців перетворило лабораторію за неповних два роки у потужний дослідницький центр. Водночас, з кулуарних розмов під час школи можна зробити висновок, що це є скоріше виняток для російських реалій.

Четвертий момент, пов'язаний з вибором тематики літньої школи. Школи, що проводить лабораторія, сфокусовані на методологічній підготовці і зростанні дослідницьких компетенцій учасників. Проте методи розглядалися як дієвий інструмент в контексті власних дослідницьких проектів учасників школи, а також в контексті презентованих результатів провідними досвідченими дослідниками, що були запрошені. Якщо перша школа була присвячена теорії і методології порівняльних досліджень і, зокрема, багаторівневого аналізу ("Multilevel analysis in comparative studies" (http://lcsr.hse.ru/summer_school/Multilevel_analysis), то школа 2012 року охопила більш широку проблематику сучасних методів виявлення латентних змінних і побудови моделей причинного зв'язку. Ці методи також були розглянуті із можливим їх застосуванням у порівняльних крос-національних дослідженнях.

Основним лектором школи цього разу був відомий німецький дослідник і методолог Пітер Шмідт (Peter Schmidt), який є одним із найкращих фахівців в світі з моделювання структурними рівняннями. Він регулярно викладає на літніх школах в Ессексі, семінарах GESIS в Кельні, в швейцарській літній школі в Лугано. Перший тиждень був присвячений загальним принципам використання структурних рівнянь і конфірматорному факторному аналізу. На другому тижні відпрацьовувались уміння з

побудови і тестування причинних моделей. Як програмне забезпечення використовувався пакет Mplus (<http://www.statmodel.com>), який на сьогодні вважається найпотужнішим інструментом аналізу з використанням структурних рівнянь. Протягом всієї школи П.Шмідт і його асистент Софія Ігнац (Zsofia Ignasz) з Університету Гумбольдта в Берліні консультували учасників з роботи над їхніми власними моделями. Також професор Кельнського університету Г.Дюльмер (Hermann Dulmer) надавав консультації з багаторівневого ієрархічного аналізу (HLM), а керівник лабораторії Е.Панарін провів курс зі структурних рівнянь з використанням програмного пакету R.

П'яте спостереження стосується учасників школи. Крім суто навчальної складової важливим моментом школи було проведення учасниками презентацій власних дослідницьких проектів. Молоді вчені, більшість яких складали аспіранти і дослідники НДУ "Вищої школи економіки", мали можливість отримати рекомендації від фахівців світового класу щодо стратегії аналізу і використаних методів. Хочу підкреслити, що я був щиро вражений високим рівнем презентованих проектів, а також надзвичайною мотивацією і відданістю справі учасників школи.

Насамкінець, варто зауважити, що подібні школи Лабораторія порівняльних соціальних досліджень почала проводити на регулярно з 2011 р. Стати їхнім учасником можна на конкурсній основі, надіславши заявку свого дослідницького проекту. Особливо заохочуються молоді дослідники, аспіранти і студенти, які є цільовою групою лабораторії. Інформацію можна знайти на розділі сайту лабораторії <http://lcsr.hse.ru/announcements>. Також лабораторія регулярно оголошує конкурси, за результатом яких можна стати її асоційованим науковим співробітником. Можна припустити, що діяльність лабораторії сприятиме підвищенню якості порівняльних соціальних досліджень в пострадянських країнах.

Матеріал вперше надрукований в журналі "Соціологія: Теорія, Методи, Маркетинг", 2012, № 3. – С.210-213).

Надійшла до редколегії 29.07.12

Ю. Савельєв, канд. филос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

О ТЕНДЕНЦИЯХ В СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ: НАБЛЮДЕНИЕ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ЛАБОРАТОРИИ СРАВНИТЕЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НИУ-ВШЭ

Yu. Savelyev, Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ON THE TRENDS IN SOCIAL STUDIES: MONITORING THE ACTIVITIES OF LABORATORY FOR COMPARATIVE SOCIAL RESEARCH NDU-HSE